

HAZAI IRODALOM.

A székelykérdésről.

(Dr. Nagy János: A székelyek scyth-hun eredetisége és az ellenvélemények. Kolozsvár 1879. — Hunfalvy Pál: Válasz a székelyek scyth-hun eredetiségére. Budapest 1880. — Szabó Károly: A székely nemzeti névről. Századok 1880, 404—410 l. — Szabó Károly: A magyarországi székely telepekről. Századok. 1880, 490—499 l.)

Az 1876-ik év a magyar történetírás fejlődésében korszakalkotó. Két munka jelent meg akkor. Mindkettő a magyarság legrégebb idejéről szól. Ez az egy közös bennök csupán, mert elütőbb jellemű két munkát képzelni sem lehet. Egyik Salamon Ferencz kútfőtanulmánya *«A magyar haditörténethez a vezérek korában»* a másik Hunfalvy Pál, *Magyarország ethnographiáját*. Salamon munkáját «történeti elemzésnek» mondhatnók. Ő a görög taktikák azon néhány sorát, melyet történetíróink fordításban, kivonatban, töredékekben számtalanszor felhasználtak már, izekre szedi szét. Akár mint a nyelvész a mondatot, vagy az orvos a tetemet. Az így kifejtett ízeket azután a hadtudomány, történelem és ethnographia tényeivel előbb egyenként felvilágosítja, azután kimutatja azok összefüggését, végül az így nyert alapon, messze kiágazó következtetéseket von a vezérek korának társadalmi s politikai viszonyaira. Salamon munkája a lángész szárnyalása. Ítéletünket megbénítja. Támadásunkat legfegyverzi. Elég bizonyítéka ennek az, hogy négy éve mult, mióta közkezen forog s még pedig nagyon sok kézen, mert a legelterjedtebb közlönyök egyikében jelent meg: s még nem akadt bírálója, nem akadt, ki új nézponokkal járult volna hozzá,

Hunfalvy munkája egy szorgalmas tudós, egy elfogulatlanul gondolkodó fő műve. Míg Salamon nem néz sem jobbra sem balra, — míg neki az egész magyar történetírás egy üres lap, melyről ő munkájához nem olvas le semmit: addig Hunfalvy felhánnya a mult

század poros foliánsait s azt a tekintélyes könyvtárt képező halmazt, mit századunkban irtak össze a hazánkban élő népekről. Salamon tudvalevőleg matematikus volt, mielőtt történetírássra adta volna fejét. Hunfalvy meg nyelvész. Úgy látszik mindketten magukkal hozták módszerüket a történetírásba. A két szerző egyénisége közti különbséget mi sem mutathatja inkább könyveiknél. Salamon mindig maga beszél. Ritkán idéz. Jegyzeteiben csak taktikáinak szavait hozza fel. Hunfalvynál az elbeszélésben gyakori az idézet. Az egész könyvnek körülbelül majd a fele jegyzet. Ezekben Béli, Praytól s Timontól, Jászain, Engelen s Kállayn át Szabó Károlyig egész legiójával találkozunk a hazai tudósoknak. Ezt mások is tették, de nem is ez az új e munkában. Hanem, hogy ő Schlözt, Schafarikot, Palaczkyt, Miklosichot meg Roesslert stb. is forrásul fogalja el, kiket eddig nálunk csak akkor emlegettek, mikor nekik menni akartak, ha mindjárt doronggal, ha mindjárt fejjel is. Ezért hasonlított történetírásunk a hatvanas évek végéig inkább a gladiatorok czirkuszához, mint a muzsák templomához.

Hunfalvy hangyaszorgalommal válogatta ki történetírásunk óriási anyaghalmozásából azon tételeket, mik a tudomány mai állásánál is kiállják a tűzpróbát, és tulajdon kutatásainak eredményeivel kibővítve adta azt ethnographiájában. Munkája éppen azért nem annyira mélyre ható kutatás, mint inkább a különböző magyarországi népek történetének felderítésével foglalkozó kutatások eddigi eredményének kritikai összegezése.

Az ethnographia megjelenését a legellentétebb érzellemmel fogadják. Egyik rész mohón olvasta, mert benne olyan nézetekkel találkozott, miket tisztábban vagy homályosabban már maga is sejtett, és mivel olyan kérdésekre ad észszerű feleletet, melyekre közkezen forgó könyveinkben vagy éppen semmit sem talál, vagy a legvadabb képtelenségeket.

Ez azonban csak egyik oldala az éremnek. Van másik is.

Az emberek egy része koránál vagy állásánál fogva a múltban él. Jelszavuk a «régi jó idők!» A társadalom semmiféle osztályából nem hiányoznak. Rendesen csendes, nyugodt emberek, csak akkor jönnek tűzbe, ha valami újról van szó. Természetesen a tudósok osztályában is megvan ez a species.

Hűségesen ápolgatják a régi nézeteket. Még a szellőtől is óvják. Mintha a tudomány régiségek muzeuma volna, hol minden egyes darabnak éppen tartása a főczél. Pedig a tudomány nem holt anyag, melyet konserválni kell, hanem élő lény, mely folyton nő, folyton

változik, mint a növény. Csakhogy ennek leveleit s virágait a külön böző nézetek teszik, melyek fejlődnek, díszlenek, hervadnak és lehullnak. S mint vannak, kik megsiratják a hervadó virágot: vannak, kik megsiratják az avuló nézeteket is.

Én nem csodálkozom, hogy a Hunfalvy által hirdetett tételeket, — melyek oly élesen elütnek az eddig általánosan igaznak tartottaktól, — több oldalról élesen támadták meg. Előttem az lett volna csodálatos, ha e támadások elmaradtak volna. Hisz még tekintélyes számban élnek, kik szívvel-lélekkel hirdették a tanokat, miket ma Hunfalvy elavultaknak állít. Még sokak kezében ott van a toll, melylyel csak nem régen is oly elkéseredett harczot vívtak ugyanazon idegen tudósok ugyanazon állításai ellen, miket ma Hunfalvy megbővítve, de semmiféle részrehajlás által meg nem gyengítve, hirdet ethnographiájában. És ezek legnagyobb része régi meggyőződését nem fogja elhagyni soha.

Különösen az oláh és székely kérdésben legnagyobb a régi és új nézetek közti szakadás. Mert ez a két kérdés volt az eddig, hol a hagyományban és krónikák elbeszélésében kétkedők kételyük támogatására semmiféle döntő bizonyítékot felhozni nem tudtak. Ujabbán azonban oly adatokkal járult a nyelvészet a kérdések megvilágosításához, melyek egyrészt kimutatják a régi vélemények tarthatatlanságát, másrészt biztos alapul szolgálnak e kérdések végleges megfejtésére.

Emlékezzünk csak vissza a két nép eredetének naiv mondájára. Az oláhok a Traján által megtelepített Dacia római lakosságának ivadékai. A székelyek meg Attila tönkremenő birodalmából Erdélybe menekülő hunnok maradványai. Ők századok hosszú során együtt élnek Erdély bérczei között a nélkül, hogy az oláhság egy ezredéven, a székelység meg hét századon át csak egy betűnyi életjelt hagyott volna magáról a középkori írónál. Ha valahol az éjszaki tenger partjain, vagy Ázsia sivatagai belsejében éltek volna, nem ütköznénk meg rajta. De itt voltak a középkor legműveltebb népének közvetlen közelében. Határosak a byzanti birodalommal, melynek a középkor folytán annyi ügyes-bajos dolga volt az Aldunához és Drávához nyomuló félvad népáradattal. Byzancznak a műveltsége volt fegyvere ezen népek elleni küzdelmében. Valóban bámulatos, hogy a romlás szélén álló birodalom kormányférfiai mily pontosan voltak értesülve e határaiknál tolongó népek kebelében lefolyó eseményekről. Még azt is tudják, mi történik a pontusi síkság belsejében a Dnjeszter, Dnjeper meg a Don mentében. És ezek a

byzantiak nem tudtak volna semmit a két népecskéről, kik Erdély belsejében ép úgy fenyegetve voltak a népvándorlás özöne által, mint ők? S a kikkel a védelemre szövetkezést a közös érdeken kívül még a földrajzi viszonyok is követelték! Pedig a byzantiak nem tudnak róluk semmit. A nagyon is naiv hagyományok hitelességében kételkedők kételyét ez a hallgatás hatalmasan növelte, ha nem is adott egy elfogadható újabb nézetnek alapot.

Az a két író sem volt képes elosztatni e kételyt, kiket a székelyek hún eredetének tanúul emlegetnek. Egyik Ravennai Guido a IX. századból. Leírván Daciát, felsorolja valamennyi római-kori helynevét, melyek közül egyetlen egy sem élte át a középkort. E neveket mi a peutingeri táblák után ismerjük. S mivel tudja, hogy Daciából még Aurelian alatt kiköltöztek a rómaiak, a középkori írók után odateszi a hunnokot és avarokat. Kurz természetesen a székelység őseit látja ezekben.¹⁾ A másik forrás meg Abulfeda arab író (1273—1331.), ki a magyarok lakhelyét Bedsnak és Sekel vidékek közé teszi. Gr. Kemény J. Abulfeda e helyét régibb forrásokból merítettnek mondja,²⁾ mert nem szólhat az másról mint a Konstantin császár után ismert Atelkusuról, a mai Moldváról. Mert csak itt határolhatták a bessarabiai síkon lakó bessenyők s az erdélyi hegyek közt élő székelyek a magyarok földjét. Csakhogy Abulfedának nem kellett régi forrást használni, hogy azt bessenyők s székelyek által határoltassa a magyarság földjét. Az ő korában is a bessenyők és székelyek laktak a magyarság lakhelyének két végpontján. A bessenyők a mai Sopron, Moson s Pozsony megyében, a székelyek meg az erdélyi havasok közt képeztek határórséget. A bessenyő határórségről okleveleink, krónikáink, sőt még a XII. századból származó Niebelungenlied is emlékezik, hol bessenyők mennek az Etzelburgba utazó Gunther király és kísérete elé s fogadják őket a határon. A nevezett két forrásnak tehát egyike sem olyan, hogy a byzanti források hallgatása által megerősített kételyt elosztatni képes lenne.

Ezért történelemszeink egy tekintélyes része még a mult században mesének mondta krónikáinknak székelyek hunságáról szóló részét. Így kora legnagyobb történemsze Pray írta: «frustra sunt, qui illos

¹⁾ Dacien im neunten Jahrhundert. Kurtz: Magazin für Gesch. Siebenbürgens B. I. H. IV. S. 358—379.

²⁾ Ob man die Ansiedlung der Szekler in ihren dermaligen Wohnsitzen schon in das IX. oder in das XII. Jahrhundert versetzen müsse. U. O. B. II. H. III. S. 255—268.

Attilanorum Hunnorum, quamquam eiusdem originis sunt, reliquias fuisse putant.» Vele együtt Timon is egyenesen határöröknek állította őket. Ő említette, hogy a regéczi urodalomban az erdőkerülőket még az ő korában is székelyeknek hívták.

Hunfalvy tehát nem csinált történelmet s még csak új dolgot sem mondott, mikor a székelység hun eredetét megtagadta, s a «székely» név eredeti jelentését valami határőr-féle jelentésben kereste.

Hunfalvy előtt a székelység eredetének legvalószínűbb megfejtését Engel adta. Ez az Etelközben megvert magyarság visszamaradt töredékének tartotta őket, kik a bolgárok és bessenyők nyomása következtében menekültek Erdély bércei közé. Az egész elbeszélés nagyon valószínű volt, bár egyetlen döntő ok sem támogatá.

De mióta Hunfalvy kimutatta, hogy a székelyek nyelvében a legapróbb részletekig megvannak a szláv hatásnak azon emlékei, miket csakis a Közép-Duna medenczében vehetett fel a magyarság nyelvébe: Az Engel-féle magyarázat minden egyéb valószínűsége mellett sem állhatott meg.

Székelyekről szóló füzetében bővebben kifejti a székely nyelvjárás sajátosságait, melyben több oly szó maradt fenn, melyet a Királyhágón innen csak a régibb nyelvmélekekből ismerünk. S nyelvészeti kutatásainak végeredményét következően fejezi ki: «Micsoda tanuságot kell már a székely nyelvből kivonnunk? Azt, hogy vagy a nagy magyar nyelv vált el egyszer a kicsi székelytől, vagy hogy a kicsi székely nyelv vált el valamikor a nagy magyartól! Világos pedig, ha elválást kell feltennünk, a kicsit tartsuk elváltnak a nagytól. De kell-e okvetlenül elválást tenni fel a nagy magyar s a kicsi székely között? nem lehetséges-e, hogy mindketten egy töről származnának ugyan, de külön-külön száruk soha sem érintkezett volna? Ezt merőben tagadja, mind a nagy magyar, mind a kicsiny székely nyelvnek mivolta, tagadják ezt a legszékelyesebb sajátosságok is, a melyek hasonmásait a magyar nyelv különböző vidékein találjuk meg. *A nyelvváltozásnak egy és ugyanazon lefolyását tüntetik fel mind a nagy, mind a kicsi rész; azon egy és azonos lefolyás pedig csak közös nyelvszáron és közös társadalmi viszonyok közt történhetett meg.*»

Szószerint közlöm az egész részletet, mivel a székelyek származásáról szóló újabb nézetnek ez képezi alapját. A további következtetések szükségszerűen folynak ebből. Mert ha a székelység a Királyhágón innenről jutott Erdélybe, önkénytelenül is felmerülnek a kérdések, hogy mikor és miért jutottak oda? miért kaptak külön elnevezést? Ha nem nemzetiségük, úgy valami különös kötelezettség,

vagy különös szervezet miatt nevezettek külön néven. Hunfalvy azt állítja, hogy a székelységet a XI—XII. század folytán a bessenyő, később kún betörések ellen telepítették ki határvédőknek. Ezt a nézetet már a múlt században vallották. Oklevelileg is bizonyítható. A tények logikája azután tovább vezette Hunfalvyt, hogy a «székely» elnevezésben valami határőr-féle jelentést keressen. Így jutott a székely szó azon származtatására, melyet Deák Farkas és Szabó Károly oly erősen megtámadtak. Hunfalvy ellenfelei a gondolatok ezen egymásutánjával nem voltak tisztában. Ők azt gondolták, hogy Hunfalvy a nyelvész — azért állítja a székelyeket határőröknek, mivel etymologizálás után kisütötte, hogy a «székely» szó eredetileg «szék-elv»-ből (széken-túli-ból) származik s olyan határőr-forma jelentéssel bír, mint a nyugati népeknél a Marchia. Pedig éppen megfordítva történt. Hunfalvyt nem az etymologia vezette a történelemcsinálásra, hanem a történelmi tények az etymologizálásra. S ez nagyon fontos. Mert ha kimutatják is, hogy a székelynek szék-elvből származtatása meg nem állhat: csak azt mutatják ki vele, hogy Hunfalvy rosszul etymologizált, de nem azt, hogy a székelység nem volt határőr. Ezt nem vette tekintetbe Szabó Károly, ki mikor a «székely» szó származtatását megtámadja s megczáfolni hiszi, úgy látszik azt is hiszi, hogy a székelységnek határőri eredetét is megdönté. Vagy mivel ő a «székely» szó ősrégi jelentését nem érti, mint nem értjük többé a bessenyő, kún, kozár stb. népneveket, a székely nevet is nemzetségnévnek állítja. A miből azután természetesen az következnek, hogy a székelység is olyan nemzét, mint azok a bessenyők, kúnok, kozárok stb. Szabó Károly ugyan nem mondja ez utóbbit, csak sejteti velünk, mert ebben a két cikkében lehetőleg őrizkedik valami pozitív nyilatkozatot tenni. Úgy látszik az ő célja egyedül negativ. Hunfalvy néhány tételét iparkodik megczáfolni. E közben gondosan kerül minden kifejezést, minden hivatkozást, melyből gyaníthatnók, hogy mily viszonyban áll az évek hosszú során át vallott nézetéhez, mikor még mint Benkő József szellemi örököse főharczosa volt a székelység hún eredetiségének.

Szabó Károlyt eddigi művei határozott embernek mutatják. Ezt a tartózkodást ő tőle várhattuk legkevésbé. Ez azt gyaníttatja, hogy lelkében nagy változásnak kellett lefolyni. Mintha a kétely árnya belopódzott volna oda is. Néha-néha egy-egy őrizetlen pillanatban talán már neki is úgy rémlik, hogy az a hún-magyar-székely rokonság hátha mégis csak mese! Egyetlen egyszer hivatkozik a székely krónikára, s ekkor is azért, hogy egy oklevélből merített té-

telt támogasson vele. Hunfalvy ellen intézett támadása inkább csak portyázás. Egészen szó nélkül hagyja Hunfalvy alaptételeit. Egy szóval sem czáfolja sehol, mit Hunfalvy a magyarság és székelység nyelve közötti viszonyról mond. Az ebből levont historiai következtetések elől is kitér. Nem védi egyetlen szóval krónikáink a hún-magyar rokonságról szóló elbeszélésének hitelességét, melyet Hunfalvy egyenesen mesének állít. Pedig ebben van a székely nemzetnek genesise. De annál hevesebben kel ki a székely név etymológiája ellen, s oly kérdéseket s ellenvetéseket vet Hunfalvy elé, melyekre előbb megfelelnie kell, hogy tovább juthasson.

Nézzük a vitás kérdések legvitásabbikát: a székely szó származtatását.

Hunfalvy szerint ez szék-elvből származik és széken-túl levőt jelent, mint Erdő-elve, Havas-elve, Hid-elve erdőn, — havason — és hídon túl levőt jelentenek. Itt a «szék» alatt a magyarság földjét kell értenünk, de nem a Királyhágón inneni magyarságét, hanem az erdélyi magyarságét. Ez a későbbi megyék területének egy részét foglalta magában s a Királyhágó keleti lábánál húzódott végig. Éjszakról Szolnok-, délről Hunyadmegye voltak határai. Keletfelé körülbelül a Marosig nyúlt. A magyar királyság egyik legnagyobb kincsét adta e terület, melyet a Szamoson és Maroson az egész országba széthordtak, a sót. Hunfalvy a «szék» szó illetén értelmét homályosnak látja. Szabó Károly meg természetesen egészen érthetetlennek mondja, mert ő még «soha sem hallotta, soha sem oklevelekben, sem íróknál nem olvasta, hogy a szék szó egy jelentésű volna akár a magyarok, akár az erdélyi magyarok földjével.» De nem kell messze mennünk a felvilágosításért. Tudjuk, hogy a székelyek a maguk megyéit székeknek nevezték. Honnét vették ők ezt az elnevezést? Hisz nekik külön nyelvük nem volt. S épen Hunfalvy mutatta ki, hogy a székely-nyelvjárás olyan szavakat tartott fenn, melyek a Királyhágón innen rég elavultak s csakis nyelvemlékeinkből ismerjük őket. Nem-e ilyen elavult szó a szék is? Mi ugyan főnévi alakjában többé nem értjük. De előjön egész csomó összetett szóban és helynévben: *székesegyház, székváros, mészárszék, csapszék, törvényszék, Székesfehérvár*. Mindezen összetételekben megőrizte eredeti jelenését. Legtisztábban ige alakjában él: *székelni* maig is bizonyos meghatározott helyen állandóan tartózkodást jelent. A szék szót a Királyhágón innen igen korán kiszorította az indogermán nyelvekből átvett házból származó haza, mely már legrégebb nyelvemlékünknek, a halotti beszédnek negyedik sorában: «es odutta vola neki paradisumut haz-

zoa» a szék értelmében fordul elő. Ha a XI—XII. századi viszonyokat tekintjük, a szék szó sokkal inkább illet a só- és vasbányászattal foglalkozó magyarság földjére, mint a székelységére, kik még azután is sokáig kizárólag állattenyésztéssel foglalkozva barangoltak a Hargita és Kárpátok által körített térségen.

Azonban a Királyhágón túl is korán elveszítette a «szék» eredeti jelentését. És pedig valószínűleg akkor, mikor a magyarországi felosztás mintájára közigazgatásilag megyékre osztatik fel a magyarság területe. Történt ez a XII. század végén. Ezen új beosztás által a magyarság területének megjelölésére használt «szék» kiszorítatván a használatból, valószínűleg ekkor vette át a székelység az ő közigazgatási beosztásának megjelölésére, a mi a XIII. század első felében történt. Ekkor jön elő okleveleinkben először a «sedes» kifejezés, a mi egyenesen a magyar «szék» fordítása. A székelyektől átvették e kifejezést a szászok is, mert a német Stuhl is csak fordítás, mert sem a latinban sem a németben nincs meg a «székelní»-nek megfelelő igealak, mint nincs az idegen eredetű magyar «házá»nak. A XIII. század óta aztán a megye és szék különböző közigazgatási fogalmakat jelölnek Erdélyben. A megyékben megvan a nemes és nemtelen osztály, lakossága alá van vetve a vajda ítélőszékének. A székekben jogilag nincs nemes és nemtelen, lakossága ki van véve a vajda és nádor bíraskodása alól, fellebbezési foruma egyedül a király.

S mivel Erdélyben is ilyen korán történt meg a «szék» átalakulása, könnyen megfejtethető, hogy miért nem találkozott vele Szabó Károly sem nyelvemlékekben, sem oklevelekben, mint az erdélyi magyarság lakhelyének megjelölésével. A halotti beszédet és königsbergi töredéket kivéve nincs egyetlen nyelvemlékünk, mely eddig felnyúlna. Okleveleink közül a XI. századból csak egyetlen egy emlékszik Erdélyről. A XII. századból is csak hét szól erdélyi ügyekről s tizennyolcz említ egyes erdélyi tisztviselőket. Csakis a XIII. sz. második felében kezd az oklevelek száma rohamosan gyarapodni, mikor a «szék» átalakulása tökéletesen befejezve volt már.

Szabó Károly azonban nyelvészeti szempontból is hibáztatja Hunfalvy származtatását. Elmondja, hogy a *székel* szót *széköly*-nek is ejtik. «Igy a *székely* névben levő *e*, mely szójárásilag *ö*-re változik, nem lehet más, mint a közép *e* (é). Úgy de az elve (túl) viszonyzó *el* gyökében (melyből képződött *elő*, *elől*, *előtt*) közép *e*-t nem találunk, hanem mély *e*-t, mely *ö*-vé nem változhatik.» Ezért az elve származékaiban sem változhatik az *e* úgy *ö*-vé, mint a *széköly* szóban, mert nincsen Erdély, hanem Erdély s Erdély. Mikor a «székely» szóban a

«szék» elvesztette eredeti jelentőségét, nem voltak tisztában többé az «elve» eredeti jelentésével sem. Így az elvéből származó *el* végzetet felcserélték az *el* névképzővel, mely a dunántúli szójárásban *öl-re*, *ö-re* változik. Mint Veszprémben tengel, zsendely, vëndel helyett tengő-tengölt, — zszindő-zszindölt — s vëndő-vëndölt mondanak : úgy mondanak Erdélyben a székely helyett székő- és székölyt.

Szabó Károly azt is felveti, hogy mért nem maradt fenn a szék-elve eredeti alakjában, mikor Erdő-elve, Havas-elve és Hid-elve oly sokáig fenmaradtak? Ugyan a négy szó mindegyike geographiai kifejezés. De a székely egyszerű politikai beosztáson alapúl, a többi három pedig állandó természeti viszonyokon. A magyarságra Erdély erdőn túl levő, Havas-elve Havason túl levő, a Hid-elve pedig a Kozlováriaknak hidon túl levő marad, míg az erdő, havas és híd állanak s míg e szók jelentésüket el nem vesztik. A székely szó azonban azonnal elvesztette értelmét, mikor a szék szó eredeti jelentése elavult, a mi pedig mint láttuk, akkor történt, mikor az irott emlékek még fehér holló voltak.

Különben a székely szónak alakulási processusa még abban is különbözött a többi szavaktól, hogy ebben először a szék veszttette el jelentőségét s utána avult el az elve. A többi geographiai kifejezéseknél pedig az elve avult el s így lettek Erdély, Havasalföld. Vagy megmaradt a régi ablakban mint a Hid-elve, s lett belőle tulajdonnév, melynek eredeti jelentése rég feledésbe ment.

A székely név eredetileg tehát egy politikai beosztáson alapuló geographiai elnevezés, mely később nemzetnévvé lett, mint a németben Ost-Reich-ből Österreich lett, és mint beszélünk ma osztrák irodalomról, úgy beszélünk székely nemzetről.

Szabó Károly ellenvetésül felhossa még a XIII. század óta ismert magyarországi székely településeket, melyek szerinte legvilágosabban szöllanak a székelység határóri eredete ellen. E települések egyike keleten Szabolcs- és Biharmegyében, a másik nyugaton Pozsony- és Sopronmegyékben van. Szabó K. mindkettőt az erdélyi székelység telepítvényeinek és az első magyar királyok korából valónak állítja. Az általa felhozott adatok azonban épen Hunfalvy tétélehez szolgáltatnak bizonyítékot.

A bihari és szabolcsi székelység kétségtelenül Erdélyből való. Még pedig «a helynevek útmutatása szerint a mai Udvarhely és Kézdiszékéből kiszakadt tekiutélyes telepnek kellett lenni.» A váradi regestrum azon 1217-ből való pontja, meg róluk emlékezik, érdekes felvilágosítást ad eredetökről is.

A kérdéses pont ennyi: «A bihari székelyek százada, különösen az Ebey faluból való, Tenkeu megtámadtak valami Deus nevű embert s ráfogták, hogy az az ő társuk (concivis). Deus azonban minden tekintetben szabadnak mondta magát. Ezért az ügy eldöntésére kiküldöttje a királynak Nincha bihari ispán a bihari jobbágyoknak u. m. Lukács hadnagynak, Bibacsnak, Tegegunak és többeknek vallomását kihallgatta s midőn ezek az említett Deust magukhoz hasonló várjobbágyoknak állították: őket erre megesküdtetni akarta. De mivel ezek megesküdni nem mertek, a várjobbágyokat megbüntette, az említett Deust pedig szabadnak nyilvánította.»

Az ügy egész állása azt mutatja, hogy ez az okmány az említett székelység megletelepüléséhez közeli időben kelhetett.

Már maga az feltűnő, hogy egy testület azt állítja valakiről, hogy az kebelébe tartozik. Ez csak olyan bonyolult viszonyok közt történhetik, milyen a kivándorlásokkal s újból településekkel jár. Mert a középkori várjobbágyok a mai hadiszolgálatnál lényegesen különböző volt. Az első különbség az, hogy nem meghatározott rövidebb vagy hosszabb időre terjedt, mint a mai hadkötelezettség, hanem élethossziglan tartó foglalkozás volt. Másodsor, hogy az ilyen helyőrségeket nem helyezték az egyik garnisonból a másikba, mint ma. A várszolgálatra kötelezettek nemzedékről nemzedékre ott laktak a vár földjein, melynek őrizetére kötelezve voltak. S az egyes egyének sem csak a szolgálat útján érintkeztek egymással, hanem mint hasonállásúak s mint szomszédos birtokosok az ismeretség és rokonság sokszoros kötelékeivel voltak egymáshoz fűzve. Csak is kivándorlás közben összeverődött csapatoknál történhetett olyan félreértés, milyenről forrásunk szól. S ez nem is történhetett oly régen, mert még sokan éltek a vádclók, a kik mind emlékeztek a vádlottra. S ha ezzel oly szoros ismeretségben álltak volna, bizonyára találkozik köztük valaki, ki vádját esküvel is megerősíteni merete volna.

Szerencsénkre az okot is gyaníthatjuk, a miért a székelység földjét odahagyá. II. András 1211-ben adományozza a német lovagrendnek a Bárczaságot, mely bihari székelyeink előbbi földjével Udvarhely és Kézdiszékkal közvetlenül határos. Valószínű, hogy ez a rend jó korán megkezdette határát a környező lakosság rovására terjeszteni, miért András már 1222-ben vissza akarja tőlük venni adományát, s a miért 1224-ben csakugyan ki is kergeti őket.

Hasonló előzménye volt az Aranyos vidéki székelység kivándorlásának a Kézdiszékből. 1247-ben állítja ki IV. Béla adománylevelét a Johannita rendnek a mai szörényi bánságról s Kis-Oláh-

országról. Ebben igéri nekik, hogy a Feketeügy mentén ötszáz ekényi földet fog adni nekik. Adott-e, nem tudjuk. Csak azt látjuk, hogy a Feketeügy menti Kézdiszékben lakó székelység felkerekedett, s már 1252—1272 között az Aranyos mentén települ meg. Itt Toroczkóvár birtokosa Ehelleus átadja nekik e várat családjaik s barmaik ótalmára.

Szabó Károly felhozza a Pozsony- és Mosonmegyében élt székelységet is, kiket szinte az erdélyi székelység emigránsainak tart. Hunfalvy azonban az erdélyi székelységgel semmiféle összeköttetésben nem álló külön határvédelmi intézkedésnek tartja. S úgy látszik itt is Hunfalvynak van igaza. Mert a magyarországi székelytelepek közt a bihari és szabolesi, meg a pozsonyi között lényeges különbség van. Egészen más rovat alá esik az egyik, másik alá a másik. Mert míg a bihari székelyek csak egy századot, a szabolesiak meg két falucskában élő népességet alkotnak, a vágvidéki székelység oly tömeget képez, hogy a királyi sereghez száz fegyverest tartozik állítani. A középkor folytán pedig a hadállítás óriás teher volt. Mert a táborba menőket nemcsak felfegyverezni, hanem még élelmezni is kellett. Hogy mily terhes volt e kötelezettség, az mutatja legjobban, hogy a legelső városok is csak 5—20 fegyverest állítottak. Az egész szebeni szászság csak az ország határán belől adott 500 fegyverest, a határon kívül csak ötvenet. Hasonlóan az egész erdélyi székelység is csak százat adott. S mivel a hadkötelezettségi átlagot a középkor folytán a foglalkozás minősége s a népesedés arányában vetették ki: gyaníthatjuk, hogy az erdélyi székelység nagysága körülbelül egyenlő lehetett a vágvidéki székelységgel.

Ezeket előrebocsátva most már megítélhetjük, hogy Hunfalvy — vagy Szabó Károly nézete valószínűbb-e. Melyik tétel állhat meg inkább, az-e, hogy az ország egyik végén lakó népességnek fele felkerekedik egy szép napon s az ország másik végére települ vagy telepíttetik. És szerencsétlenségére mindkét lakhelye az az időben Magyarországot háborgató ellenség országútjára esik, keleten a kunokéra, nyugaton a németekére. S az is furcsa, hogy mindkét helyen határvédelemre kötelezett népek közé jut, Erdélyben a szászok, a Vágvidéken a bessenyők közé.

S ezek a Szabó Károly nézete elleni nehézségek, mily pontosan beillenek azok Hunfalvy nézetének keretébe, hogy a vágvidéki székelység a németek ellen felállított külön határorség volt, olyan, mint keleten az erdélyi székelység a bessenyők ellen. Igaz, hogy az egész nézet csak kombináció, a miért azután Szabó Károly rá is olvasta Hunfalvy fejére Pauler Gyula szavait, hogy „egy biztos adat többet

ér, mint száz bármily éles elméjű kombináció». — Elfeledkezvén magáról, hogy mit ő mond az is csak kombináció. Szerencsénkre jelen esetben a vágyvidéki székelységről szóló egyetlen biztos adat is éppen Hunfalvy mellett bizonyít.

A székely kérdés megoldását ma még nem tekinthetjük befejezettnek, mert mit Hunfalvy írt róla, az inkább csak vázlat, még csak nem is teljes vázlat. Ha figyelmesen olvassuk ethnographiáját s dr. Nagy Jánoshoz írt feleletét, tárgyalásában hiányokat veszünk észre. Az olvasás folytán számos oly kérdés merül fel előttünk, melyre hiában keresünk feleletet, mit joggal megvárhatunk ily kérdésekre: hogy a XI. század folytán még nomádeletet űző magyarság mért tolta elő határországát Erdély hegyei közé? mikor történt a kitelepítés? melyköttelezetségek s feltételek alatt jutottak ide a települők? melyik volt a székelység által megszállt terület? miért hívták be a magyar királyok Erdélybe a szászokat, a nyugati határszélre meg a besenyőket, hogy velők a határőri intézményt megszilárdítsák? mily viszonyban álltak az erdélyi székelyek a szászokhoz? mért szüntettetett meg a vágyvidéki székelység még a XIII. század közepén, mert az az egyetlen okmány, mely róla emlékezik, annak halotti jelentése is? Azonban úgy vagyunk e hiányokkal, mint mikor valami szétszakított jó képet vagy rajzot állítunk össze. Alig van együtt egykét darab, máris felismerjük a tárgyat, melyet ábrázol. Mert a konturok megszakadó vonalát magunk egészítjük ki odáig, a hol az ismét folytatódik.

Szabó Károly pedig ez egyszer úgy járt támadásával, mint a legendabeli ördög. Nagy követ fogott, hogy ráhajítván összezúzta vele az épülő templomot. A legutolsó pillanatban azonban eléri a zsolozsma hangja. Erre elejti a követ, s ez odahull a templom ajtajához és belőle faragják a templom egyik legszebb, legerősebb oszlopát.

CSEKNEKI ELEK.

A **francia-magyar és magyar-francia nyelv szótára**, mely magában foglalja mind két nyelvre nézve: a szójegyzéket az akadémia, Bescherelle és a legjelesebb francia szótárírók nyomán: a közélet, kereskedelem és ipar, a művészet és egyéb specziális tudományoknak leggyakrabban használt műszavait: az ujabban használt, némely már avult, és némely idegen szavakat: a történelem, földrajz és hitregetanban, előforduló tulajdonnevek nagy részét, a rokonjelentésű, rokonhangzású és ellentétes szavak közül a legfontosabbakat; nagy részét a magyarismust vagy gallicizmust formáló szólamoknak, a családi élet sajátos szólamait, a közmondásokat stb. stb. (Minden francia szó kiejtésével). Irta *Pokorny Jenő Armin*. Budapest 1880.

Jó, hogy e magyar cím mellett ott áll a francia is; mert különben sehogy sem tudtam volna megérteni, mit akar e kifejezés